

มรดกภูมิปัญญาไทยในวรรณคดีที่มีอิทธิพลต่อวิถีสังคมไทย

Thai Wisdom Heritage in Literature Influencing on Thai Society

พิงพร ศรีแก้ว

Pingporn Srikeaw

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phayao Campus
Corresponding Author, E-mail: pingporn.sri@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้ได้ศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาไทยในวรรณคดีที่มีความสำคัญต่อวิถีสังคมไทย ในการศึกษาได้วิเคราะห์ภูมิปัญญาซึ่งมีอิทธิพลใน 2 แ่ง คือ 1. อิทธิพลในแง่ความเชื่อ ค่านิยมและอุดมการณ์ โดยจำแนกได้ 3 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านการดำรงชีวิต 2) ด้านความเชื่อ 3) ด้านแง่คิดเกี่ยวกับการพูด 2. อิทธิพลในแง่สภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคมและภูมิศาสตร์ จำแนกเป็น 11 ด้าน ดังนี้ 1) การตั้งถิ่นฐาน 2) การสร้างที่อยู่อาศัย 3) การประกอบอาชีพ 4) การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ 5) การประกอบอาหารและการเก็บถนอมอาหาร 6) การรักษาพยาบาล 7) การควบคุมสังคม 8) การเดินทาง 9) การติดต่อสื่อสาร 10) การถ่ายทอดความรู้ และ 11) การบันเทิง ภูมิปัญญาทั้งหมดนี้เป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคนที่ควรตระหนักเห็นคุณค่าด้วยการช่วยกันรักษาและสืบทอดวรรณคดีในฐานะบ่อเกิดของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ส่วนองค์ความรู้ใหม่ ประการแรก จะเห็นว่า อิทธิพลด้านความเชื่อ ค่านิยมและอุดมการณ์ ล้วนสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและถูกถ่ายทอดเป็นจิตรกรรมในโบราณสถานเป็นส่วนใหญ่ ประการที่สอง อิทธิพลด้านสภาพแวดล้อมและภูมิศาสตร์ สอดคล้องกับเรื่องปัจจัย 4 ประการ คือ 1) เครื่องนุ่งห่ม เช่น ภูมิปัญญาด้านการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ 2) อาหาร เช่น การประกอบอาชีพ การประกอบอาหาร และการเก็บถนอมอาหาร 3) ที่อยู่อาศัย เช่น การตั้งถิ่นฐาน การสร้างที่อยู่อาศัย และ 4) ยารักษาโรค เช่น การรักษาพยาบาล

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาไทย; วรรณคดีไทย; วิถีสังคมไทย

Abstract

This article is to analyze Thai wisdom appearing in literature which affects Thai society. The study is analyzed the influence of wisdom in the following aspects: 1) the influence of belief, value, and idea: there are comprised of (1) survivals; (2) beliefs; and (3) communications; 2) the influence of environment of society and geography; there are comprised of (1) settlements; (2) house construction; (3) occupations; (4) tools and appliances; (5) cooking and preservation; (6) medical treatment; (7) social control; (8) travel; (9) communication; (10) knowledge transformation; and (11) entertainment. All Thai people have to remind as a duty to acknowledge values to maintain and inherit the literature as a sources of cultural wisdom heritage. For a new body of knowledge, it has two aspects: 1) it is about belief, value, and idea: these are related to Buddhist teachings and propagated as the paintings on the wall of Buddhist halls; 2) environment of society and geography: these are concerned with the four requisites: (1) clothing such as tools and appliances; (2) food such as cooking and preservation; (3) lodging such as settlements and house construction; and (4) medicine such as medical treatment.

Keywords: Thai Wisdom; Thai Literature; Thai Society

บทนำ

ภูมิปัญญาถือเป็นพื้นฐานความรู้ความสามารถที่แต่ละชาติสร้างสรรค์ขึ้น ประเทศไทยเองก็มีภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษสร้างสรรค์ไว้ เรียกว่า ภูมิปัญญาไทย โดยเฉพาะภูมิปัญญาที่ปรากฏอยู่ในหนังสือประเภทวรรณคดีได้สอดแทรกวัฒนธรรมประเพณีอัน

เป็นมรดกของคนไทยให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้มากมาย เนื่องจากวรรณคดีเป็นเครื่องแสดงออกถึงความเจริญทางสติปัญญาของคนในชาติที่ผู้แต่งคำประพันธ์ได้เรียบเรียงเป็นเรื่องราวสนุกสนาน มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ ทั้งยกระดับจิตใจและสติปัญญาผู้อ่านให้สูงขึ้น ดังนั้น วรรณคดีจึงเป็นมรดก

ทางภาษาที่แสดงความรู้เรื่องของคนในชาติ เป็นกระจกส่องสะท้อนความเป็นอยู่ของบรรพบุรุษในอดีต จึงเป็นหน้าที่ของทุกคนที่ต้องช่วยกันอนุรักษ์และสืบสานมิให้สูญหาย วรรณคดีที่สำคัญของชาติมีมากมาย เช่น เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งเป็นเรื่องราวที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมประเพณีงานศพงานบวช งานแต่งงาน นอกจากนั้นยังให้ความบันเทิงด้วยการประยุกต์ใช้เป็นบทละครที่สะท้อนคติคำสอน หลักธรรมหรือปรัชญาชีวิตที่ผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกไว้เพื่อกล่อมเกล่าจิตใจให้ตั้งงาม วัฒนธรรมประเพณีเหล่านี้ถือเป็นภูมิปัญญาในวรรณคดีที่แสดงถึงเจตคติ ความคิด พื้นฐานทางจิตใจ ความเป็นอยู่หรือภาพเรื่องราวชีวิตของผู้ประพันธ์ที่เต็มไปด้วยอุดมคติหรือความนิยม (กุหลาบ มัลลิกามาสม และ วิพุธ โสภวศ์, 2537) ด้วยเหตุผลที่กล่าวมา ผู้เขียนจึงสนใจที่จะนำภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณคดีไทยมาวิเคราะห์ให้เห็น ความสำคัญถึงวัฒนธรรมในฐานะมรดกของไทย ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านได้รับทราบถึงอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทยและนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อวิถีชีวิตต่อไป

เนื้อเรื่อง

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาและวรรณคดีไทย

ภูมิปัญญา หมายถึง พื้นความรู้ความสามารถ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, 2546) หรือองค์ความรู้ความสามารถที่เกิดจากประสบการณ์ในการเรียนรู้พัฒนาและถ่ายทอดเพื่อใช้ในการแก้ไขและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม รวมถึงเหมาะสมกับยุคสมัย (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2559) ภูมิปัญญาดังกล่าวมีลักษณะเป็นมรดกสำคัญของชาติ ซึ่งสามารถจำแนกเป็น 6 สาขา ดังนี้ 1) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา 2) ศิลปะการแสดง 3) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณีและเทศกาล 4) ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล 5) งานช่างฝีมือดั้งเดิม 6) การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2559) ส่วนวรรณคดี คือ ศิลปะประเภทหนึ่งซึ่งเป็นการแสดงออกของมนุษย์ในการสื่อสารที่ต้องใช้ศิลปะ คือ ประสบการณ์อันประกอบด้วยความคิดและอารมณ์ในการกลั่นกรองเพื่อถ่ายทอดออกมา (ดวงมน จิตรจํานงค์และสุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, 2544) วรรณคดีถือเป็นภูมิปัญญาของชาติประการหนึ่ง โดยเฉพาะในด้านวรรณกรรมหรือวรรณคดีพื้นบ้านที่มีลักษณะการใช้ภาษาที่เป็นสายลักษณ์อักษรและมุขปาฐะ อาจกล่าวได้ว่า วรรณคดี ก็คือ

ศิลปะในการบันทึก จดจารหรือท่องจำ ด้วยปากเปล่าของความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาเอาไว้ เช่น วรรณคดีเรื่องสุภาพิตพระร่วง เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน วรรณคดีประเภทนิราศต่าง ๆ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับวรรณคดี จึงมีความสัมพันธ์กัน โดยเฉพาะการที่วรรณคดีได้รับการและสืบทอดแนวคิด ค่านิยม ความเชื่อทางสังคมเอาไว้เพื่อเป็นมรดกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติไทยสืบไป

ภูมิปัญญาไทยที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต

หากกล่าวถึงภูมิปัญญาไทยที่มีอิทธิพลต่อวิถีสังคมไทย สามารถวิเคราะห์จากวรรณคดีไทย ดังต่อไปนี้

1. อิทธิพลในแง่ความเชื่อ ค่านิยมและอุดมการณ์ ในด้านนี้ วรรณคดีได้ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อทางศาสนาที่เป็นเรื่องของความยุติธรรม การรักษาประโยชน์ตนเอง โดยที่ผู้แต่งคำประพันธ์เขียนไว้ในเนื้อหาโคลงสุภาพิตโสฬสไตรยางค์ ความว่า ศาสนาสั่งสอนให้ประพฤติดี ความยุติธรรมนั้นทุกคนควรมี การบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่นนั้นเป็นสิ่งที่ดี สามสิ่งนี้เราควรรู้ไว้ให้ความเคารพ เพราะจะนำความรุ่งเรืองมาให้ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ศาสนาสอนสั่งให้
หนึ่งยุติธรรมไปมี

ประพฤติดี
เลือกผู้

ประพฤติเพื่อประโยชน์ศรี สวัสดิ์ทั่ว กันแธ
สามสิ่งควรรอบรู้
เคารพเรือ เจริญคุณ
(โคลงสุภาพิตโสฬสไตรยางค์)

อย่างไรก็ตาม อิทธิพลในแง่นี้สามารถจำแนกออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

1.1 ค่านิยมในการดำรงชีวิต
ชีวิตของคนโบราณนั้น วัยเด็กเป็นวัยที่เรียนหนังสือเพื่อแสวงหาความรู้ เมื่อเจริญวัยเป็นผู้ใหญ่จึงค่อยเสาะหาทรัพย์เพื่อนำมาเลี้ยงชีวิตตนและครอบครัว ความตอนนี้ ผู้แต่งคำประพันธ์ได้ใช้ภูมิปัญญาทางภาษาเล่าเรื่องราวแสดงวิถีชีวิตของคนไทยอย่างเด่นชัดในแง่ค่านิยมในการดำรงชีวิต ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เมื่อน้อยให้เรียนวิชา

ให้หาสินเมื่อใหญ่

(สุภาพิตพระร่วง)

ลักษณะคำประพันธ์นี้ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยที่แสดงถึงวิถีชีวิตส่วนหนึ่งของคนไทยโบราณว่า ชายไทยที่หวังความเจริญมั่นคงในชีวิตจะต้องรับราชการ ซึ่งผู้รับราชการจะต้องคัดลายมือ เขียนหนังสือสวยและคล่องแคล่ว เพราะจะหมายถึง ผู้ที่มีภูมิรู้ ภูมิปัญญา มีโอกาสที่จะเจริญก้าวหน้า ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ลูกผู้ขายลายมือนั้นคือยศ

เจ้าจงอดส่ำทำสม่าเสมียน

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน)

1.2 ค่านิยมในด้านความเชื่อ คนไทยได้รับการอบรมให้ยึดถือความสัตย์เป็นหลักในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะการดำเนินชีวิตที่ผูกพันแนบแน่นกับพระพุทธศาสนา มีความศรัทธาความเชื่อในเรื่องทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ดังวรรณคดีเรื่องนิราศภูเขาทอง ตอนที่สุนทรภู่เดินทางมาถึงบ้านจิว สุนทรภู่ได้เปรียบเทียบลักษณะของต้นจิวซึ่งเป็นต้นไม้ชนิดหนึ่งกับต้นจิวในนรก อันเป็นเครื่องมือที่ใช้ลงโทษคนที่ประพฤติดีในกาม ความตอนนี้แสดงวิถีชีวิตของคนไทยอย่างเด่นชัดในแง่ความเชื่อในพระพุทธศาสนาต่อการดำรงชีวิต ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงบ้านจิวแลเห็นจิวละลิวสูง
ไม่มีฝูงสัตว์ลิงกิ้งพุกกา
ด้วยหนามดกรกดาชระตะตา
นิกก็หนากลัวหนามขามขามใจ
จิวรกลีบทองกุลีแหลม
ตั้งขวางแซมเสียมครั้นแทรกแตกไสว
ใครทำชั่วคู่ท่านถึงบรรลัย
ก็ต้องไปป็นต้นน้ำขนพอง
(นิราศภูเขาทอง)

1.3 ค่านิยมในด้านคติธรรม เกี่ยวกับการพูด ผู้แต่งคำประพันธ์ได้ใช้ภูมิปัญญาทางลายลักษณ์อักษร แสดงสังฆธรรมคำสอนเป็นแนวทางการ ดำเนินชีวิตไว้อย่างน่าคิดในวรรณคดี นิราศภูเขาทอง ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์
มีนครกรสถ้อยอร่อยจิต

แม้พูดชั่วตัวตายทำลายมิตร
จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา
(นิราศภูเขาทอง)

ถึงบางเตื่อ สุนทรภู่ก็กล่าว
อุปมาอุปไมยไปถึงคนพาลว่า

ถึงบางเตื่อโอมะเตื่อเหลือประหลาด
บังเกิดชาติแมลงหมีมิในไส้
เหมือนคนพาลหวานนอกขมใน
อุปไมยเหมือนมะเตื่อเหลือระอา
(นิราศภูเขาทอง)

2. อิทธิพลในแง่สภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคมและภูมิศาสตร์ ซึ่งสามารถจำแนกได้ ดังต่อไปนี้

2.1 การตั้งถิ่นฐาน ผู้แต่งคำประพันธ์ได้ใช้ภูมิปัญญาทางภาษาถ่ายทอดวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์เลือกที่ตั้งถิ่นฐานและคำนึงถึงความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น คำนึงถึงแหล่งน้ำ แหล่งอาหารเพื่อการอุปโภคบริโภค พื้นที่ทำการเกษตร ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การเดินทางติดต่อค้าขาย ความปลอดภัยและการอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ชุมชน รวมทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมาตัดสินใจชี้ให้ตระหนักถึงแนวทางการดำรงชีวิตที่มั่นคงและเจริญรุ่งเรืองในชีวิต ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงกลางกลางวันไม่ทันคำ
ชวนกันทำที่ประทับไม้ขัดสน
อยู่วัดท้ายน้ำพึ่งริมฝั่งชล
ก็ต่างคนต่างสบายเป็นหลายเดือน

ที่เที่ยงชนนครเขตสถาน
จะเปรียบปานเมืองใหญ่นั้นไม่เหมือน
เรือนพญาเป็นสง่ากว่าพลเรือน
มีค้ายเขื่อนขอบคุประตู่ชัย
ข้างหลังหน้าธานีศรีรอบ
เป็นขอบเขตโชดชื่นเนินไศล
ดูยอดเยี่ยมเทียมเมฆวิเวกใจ
แม่น้ำไหลลึกกว้างอยู่กลางเมือง
(นิราศถลาง)

2.2 การสร้างที่อยู่อาศัย ผู้
แต่งคำประพันธ์ได้ถ่ายทอดวิถีชีวิตของ
ชาวบ้านในแง่มีพื้นความรู้เกี่ยวกับ
คุณลักษณะของวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ใน
ท้องถิ่น การสร้างบ้านเรือนจึงมักจะ
ช่วยกันจัดสร้างขึ้นมาเองโดยเลือก
คุณลักษณะของวัสดุมาใช้หรือแปรรูป
ให้เหมาะสมกับด้วยวิธีการและ
เครื่องมืออย่างง่าย ๆ ทั้งยังออกแบบ
รูปทรงรูปร่างให้เหมาะสมกับ
ภูมิอากาศและสภาพสิ่งแวดล้อมทาง
สังคม เช่น วรรณคดีเรื่องสังข์ทอง
ตอนนางรจนากลับเข้าไปอยู่กระท่อม
ปลายนา พวกเสนาได้ช่วยกันปลูก
กระท่อมโดยใช้ไม้ไผ่ซึ่งเป็นวัสดุหลักใน
การทำเสาโครงสร้างตัวกระท่อมและ
พากหรือพื้นเรือนและเกี่ยวแฝกนำมา
ทำเป็นเครื่องมุงเช่นหลังคาหรือฝา
เรือน ซึ่งวัสดุดังกล่าวหาได้ง่ายไม่
สิ้นเปลือง ผู้แต่งคำประพันธ์นำภูมิ
ปัญญาชาวบ้านมาเรียงร้อยถ้อยคำเล่า
วิถีชีวิตของคนไทยสมัย ดังคำประพันธ์
ที่ว่า

บัดนั้น
เสนีมี่ฉาวเรียกว่าไพร่
ต่างถ้อมมีศพร้าแล้วคราไศล
ตรงไปปลายนานอกธานี
ครั้นถึงจึงเที่ยวเกี่ยวแฝก
ตัดไม้ไผ่แบกมาอิงมี
บ้างกลมเสาเกลากพากมากมี
ปลูกกระท่อมลงที่ท้องนา
(สังข์ทอง)

กระบวนการสร้างที่อยู่อาศัย
ของชาวบ้านสมัยรัตนโกสินทร์ จะม
ความสัมพันธ์กับสภาพสิ่งแวดล้อมทาง
สังคมและคติความเชื่อเป็นสำคัญ การ
สร้างเรือนสมัยนั้นต้องสร้างให้เสร็จ
ภายในวันเดียวจึงต้องมีการขอแรง
เพื่อนบ้านจำนวนมากมาช่วยกันปลูก
เจ้าของบ้านต้องเตรียมอาหารของคว
หวานไว้เลี้ยงดูให้บริบูรณ์แทนค่าจ้าง
แรงงาน โดยเฉพาะการสร้างเรือนต้อง
มีขั้นตอนและวิธีการอันละเอียด
ประณีต ทั้งยังมีพิธีกรรมทางคติความ
เชื่อในการสร้าง เช่น การปลูกเรือน
ของขุนแผนในเสภาขุนช้างขุนแผน
ความพิถีพิถันในการสร้างควบคู่กับ
ความเชื่อทางพิธีกรรมทำให้ชาวบ้าน
สามารถสร้างที่อยู่อาศัยได้สำเร็จอย่าง
รวดเร็ว เพราะถ้าล่าช้ามีฝนตก วัสดุ
อุปกรณ์อาจเสียหายทำให้สิ้นเปลืองได้
ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ครานั้นโฉมเจ้าพลายแก้ว
ครั้นถึงกำหนดแล้วจึงนัดหมาย
บอกแขกปลูกเรือนเพื่อนผู้ชาย
มายังบ้านท่านยายศรีประจัน

ให้ชุดหลุมระดับซึกปักเสาทหม้อ
เอาเครื่องเรือนมารอไว้ที่นั่น
ตีลิบเอ็ดไกล้รุ่งฤกษ์สำคัญ
ก็ทำขวัญเสาสเสร็จเจ็ดนาที่
แล้วให้ลั่นฆ้องหึงโห่กระหน่ำ
ยกเสาสไ้เข้าประจำที่
ลับข้อพริ้งติดสนิท
ตะปุตียกเสาสตั้งตั้งขึ้นไว้
(เสากุณซ่างซุ่นแผน)

2.3 การประกอบเกษตรกรรม

ผู้แต่งคำประพันธ์ได้สื่อภาษาเขียนเล่าเรื่องราว อาจมีการประกอบอาชีพอื่นเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ ทั้งนี้ ต้องขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางสังคมและทางภูมิศาสตร์ ชาวบ้านรู้จักใช้แรงงานสัตว์และพลังงานทางธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ต่อผลผลิต การผ่อนแรงโดยการช่วยกันทำงาน อาชีพส่วนใหญ่ได้แก่ การปลูกพืชเลี้ยงสัตว์และทำนา เช่น วรรณคดีเรื่องนิราศสุพรรณของสุนทรภู่ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงบางสะแกแลคูดุ่หมู่บ้าน
เห็นภูมิฐานที่ทำเลคเนหมาย
เขาปลูกผักผักถั่วเลี้ยงวัวควาย
บ้างแยกย้ายหุดหญ้าทำนาปรัง
ด้วยพวกราษฎร์ร้อนตัวกลัวอดข้าว
ตื่นแต่เช้าตากเฝอเหมือนใจหวัง
นำสงสารบ้านเรือนเหมือนจะพัง
ดูรุงรังรายเรียงเคียงกันไป
(นิราศสุพรรณ)

นอกจากนี้ ภูมิปัญญาวิถีชีวิตคนไทยสมัยก่อนที่เห็นเด่นชัด คือ การนำแรงงานสัตว์และพลังงานธรรมชาติ

มาใช้ทุนแรงของตนเอง เป็นการประหยัดแรงคนในครอบครัว เช่น การหมุนเครื่องที่บอ้อยด้วยแรงควาย ดังคำประพันธ์ที่ว่า

โรงที่บหนีบอ้อนอด แอดเสียง
สองข้างรางรองเรียง รับน้ำ
อ้อยใส่ไ้ควายเคียง คู่วิ่ง เวียรเอย
อกพื่นซอกซ้า เช่นอ้อน ย่อยระยา
(นิราศสุพรรณ)

การขอแรงเพื่อนบ้านมาช่วยทำงานพร้อมกันที่เรียกว่า การลงแขก เป็นวิถีผ่อนแรงและได้งานปริมาณมาก เสร็จทันเวลา ใช้เวลาน้อย ไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อนบ้านจะช่วยกันเก็บเกี่ยวผลผลิตโดยการร่วมแรงร่วมใจกันทำงานเป็นหมู่คณะ ไม่มีการว่าจ้างกัน แต่จะทำงานช่วยกันและกันเป็นการตอบแทน ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ยางนานิเทศกึ่ง เขตคาม
สูงสุดส่งร้องทราม สุกค้อม
ชุมคนแขกกลางหลาม ลานทุ่ง นาแฮ
ตรวจแต่หน้าแขกพร้อม พลัดหน้านางเดียว
(นิราศฉะเชิงเทรา)

2.4 การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ สามารถจำแนกได้ ดังนี้

2.4.1 เพื่อประดับตกแต่งกาย วรรณคดีที่เล่าถึงการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ โดยเฉพาะการนำลำต้น กิ่ง ใบ ก้าน ผลและดอกของพืชเพื่อใช้เป็นสิ่งประดับตกแต่งกาย

นอกจากนั้น ยังนำไม้ไผ่ที่มีรูปทรงกลม มาทำเป็นกระบอกหรือกลักสำหรับใส่ ของ เช่น กลักใส่พริก งาม ข้าว ดังคำ ประพันธ์ที่ว่า

เมื่อนั้น
 นวลนางลำหับพิสมัย
 ครั้นรุ่งรางสร้างแสงโณทัย
 ทรามวยแต่งตัวไม่มัวมอม
 สวมมะกล่ำกำไลสายสร้อย
 ตุ่มหูพวงห้อยดอกไม้หอม
 หวีไม้ไผ่บรรจงเป็นวงค้อม
 ล้วนลายย่อมเห็นประดับมวย
 (เงาะป่า)

บ้างเสียดกลักจักรกระบอกกรอกปลาร้า
 ทิ้งน้ำปลาปลาแดกเอาแทรกใส่
 พริกเกลือเนื้อกวางเอาย่างไว้
 บ้างเย็บไถ่ใส่ข้าวตากจัดหมากพลู
 (เสภาขุนช้างขุนแผน)

การแต่งตัวคนไทยสมัยก่อน นิยมใช้พืชและสัตว์มาตกแต่งกายให้ สวยงาม การนำเอารังไหมมาต้ม สลายใยพันเป็นเส้นด้ายแล้วนำมาทอให้ เป็นผืน กลายเป็นเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ผ้าไหมเป็นผ้าเนื้อดีราคาสูงกว่าชนิดอื่น ด้ายไหมมีความบางเบา ปักลวดลาย ต่าง ๆ ได้อย่างงดงาม ดังคำประพันธ์ ที่ว่า

ครานั้นนางพิมกับสายทอง
 อยู่ในห้องปักเสดั่งกริ่งใหม่
 ตะวันสายบายแสงโณทัย
 จะลงไปอาบน้ำด้วยทันที
 (เสภาขุนช้างขุนแผน)

บางคนออกมาหาขมิ้น

โหลกลั่นแล้วไปเอามาอีกหา
 ออแม่เอ๋ยไม่เคยหรือไรนา
 ย้อมผ้าซิดอยู่ดูไม่ดี
 เอาน้ำส้มพรมแก้แกลเห็นสูง
 พันทุกซ์แล้วหนอหัวร่อรี
 ช่วยกันผูกกราวชิงฝิ่งทันที
 แห่งดีเข้าไต่ไร่ไต่บนพาน
 (เสภาขุนช้างขุนแผน)

นอกจากนั้น ยังใช้สัตว์นำมา ประดิษฐ์เป็นรูปทรงต่าง ๆ ในการ ดำรงชีวิต ดังคำประพันธ์ที่ว่า

บ้างวอนว่าให้ป่าตัดผมใหม่
 เก็บไรประสมรอยสอยขนเม่น
 ตัดซี่ผึ้งจับควั่นกันกระเด็น
 เวลาเย็นทาขม้นหมักไว้
 (อิเหนา)

2.4.2 เพื่อใช้เป็นเครื่องมือใน ประจำวัน วิถีชีวิตคนไทยสมัยก่อนมี ความคิดชาญฉลาดในการประดิษฐ์ เครื่องมือเครื่องใช้ด้วยการเผา การต้ม การหลอม การร่อนหรือการใช้ทุบตี ดัง ปรากฏอยู่ในวรรณคดีเสภาขุนช้าง ขุนแผน ตอนขุนแผนทำพิธีตีดาบฟ้า พืน ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เอามาสมคุมควบเข้าเป็นแห่ง
 เผาให้แดงตีแม่เขย่าผง
 ไว้สามวันซัดเหล็กนั้นเล็กกล
 ยังคงแต่พองามตามตำรา
 ซัดเหล็กครบเสร็จถึงเจ็ดครั้ง
 พอกะทั่งฤกษ์เข้าเสาร์สิบห้า
 ก็ตัดไม้ปลุกศาลขึ้นเพียงตา
 แล้วจัดหาสารพัดเครื่องบัตร์พลี
 เทียนทองติดตั้งเข้าทั้งคู่
 ศีรษะหมูเปิดไถ่ทั้งบายศรี

เอาสูบทั้งตั้งไว้ในพีธี
เอาถ่านที่ต้องอย่างวางในนั้น
(เสภาขุนช้างขุนแผน)

ดังกล่าวประพันธ์นี้แสดงให้เห็นถึงความประณีตพิถีพิถันในการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ดาบในการทำศึกสงครามที่มีลักษณะต้องตามตำราพิชัยสงคราม ตลอดจนการใช้เทคนิค เครื่องมือและกรรมวิธีอันชาญฉลาดจนสามารถโต้ดาบเนื้อดี มีความสวยงาม อันแสดงถึงภูมิปัญญาของชาติเหล็กไทย ปัจจุบันการตีเหล็กเพื่อทำมีดพร้าประกอบการทำอาหาร ยังคงใช้วิธีการนี้เช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ถ่ายทอดไว้ให้ชนรุ่นหลังได้ยึดถือปฏิบัติสืบกันมา

2.5 การประกอบอาหารและการเก็บถนอมอาหาร ภูมิปัญญาอีกลักษณะหนึ่ง คือ การทำขนมจากแป้งมะพร้าวและน้ำตาล โดยนำพืชผักที่ปลูกหรือมีอยู่ตามธรรมชาติมาปรุงอาหาร เช่น ข้าวตู่ ข้าวตัง ข้าวเกรียบ เนื้อสัตว์ ได้แก่ ปลา กุ้ง ปู หอยที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือสัตว์ที่เลี้ยงไว้ เมื่อตายลงมักจะนำมาทำเป็นอาหาร เนื้อที่เหลือจะนำไปตากแห้งไว้รับประทานในคราวต่อไป หรือแม้กระทั่งการดองปิ้ง ย่าง หมัก กวน เชื่อม ตามแต่ละชนิดของพืช ผัก เนื้อ นับเป็นภูมิปัญญาในการถนอมอาหารที่พบจาก

วรรณคดีไทยและยังคงตกทอดมาถึงปัจจุบัน ดังคำประพันธ์ที่ว่า

อิมิอิรักควักปลาร้า
เหม็นหวลลิ้นที่เป็นขี้ขมวน
ศรีประจันดามี้อี้อัศวรวน
ปลาเกลือได้ส่วนเป็นอย่างไร
(เสภาขุนช้างขุนแผน)

เจ้าขรรษาท้าวนางว่าทางเปลี่ยว
เอาของเปรี้ยวหวานไปให้อะไร
เลือกขนมส้มจีนใส่ปืนโต
เปลือกส้มโอเชื่อมทับทิมลับ
(พระอภัยมณี)

ชายหอยแครงแมงกุกกับปูม้า
หมึกแมงดาหอยดองรองกระถาง
พวกแจ็กจิ้นลิ้นค้าเอามาวาง
มะเขือค่างพะเพือกผักกาดดอง
(นิราศเมืองแกลง)

2.6 การรักษาพยาบาล ภูมิปัญญาในการรักษาพยาบาลของคนไทยสมัยก่อน จะเกี่ยวเนื่องกับสภาพภูมิศาสตร์ในด้านการวินิจฉัยโรคจากสภาพภูมิอากาศเพื่อหาสาเหตุของโรคและทำการรักษาโดยใช้ยาที่ได้จากธรรมชาติ เช่น พืช สัตว์ น้ำหรือแร่ธาตุอื่น ๆ การใช้ยาสมุนไพรรักษาและจัดบันทึกสรรพคุณของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ไว้เพื่อนำมาปรุงเป็นยารักษาคนไข้ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ดึกคืนชื่นชุ่มไม้	ไพรพนม
พร้าพร้าน้ำค้ำงพรม	พรวังฟ้า
กลิ้งว่นชานสงลม	กระหลบกรุ่น อุ่นเอย
ยังมีตครืดสว่างกล้า	กลิ้งกลุ้ม คลุ้มเมา ๆ
หากครู้รู้แก้ววาน	ท่านสอน

เศกขะมันกินจิ่งนอน นั้นได้
 เกรียงเมาเหล้าลูกถอน ให้ขะมัน กินแฮ
 เมาล้างต่างกราบไหว้ ว่าขมัน กินหาย ฯ
 (นिरาคสุพรรณ)

ละอองลูกถูกเนื้อมันเหลือเล่ห์
 สมคะเนเกาสนุกลูกทะลึ่ง
 พวกขอเฝ้าเหล่าโหล่นตะโกนอึง
 ใบตำลึงหม่อมจำแก้หมาลุย
 (ลักษณะวงศ์)

ครั้นพิณจิตศุททั่วกาย
 ไม่มีรอยระคายก็หรรษา
 รู้ว่านางไม่ม้วยชีวา
 กัลยาณจับด้วยตกใจ
 จึงสั่งให้คนงไปหาน้ำ
 ประพรมลูบทั่วตัวทรมวย
 ไม้ไผ่โบกปิดพัตรี
 (เงาะป่า)

2.7 การควบคุมสังคม ในระบบครอบครัว การควบคุมพฤติกรรมของคนในครอบครัวและคนที่อยู่ในสังคมสมัยก่อน จะใช้ความเชื่อทางวัฒนธรรมประเพณีที่มีลักษณะเป็นคำบอกเล่าเป็นเครื่องมือสั่งสอน และใช้คำสอนทางศาสนาเป็นแนวทางในการควบคุมสังคม ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ยังคงใช้ได้ผลดีตลอดมา ตัวอย่าง เรื่องพระอภัยมณีที่ใช้ความเชื่อว่า ผู้ใดตั้งใจฟังศีลห้า เมื่อตายไปจะได้เกิดในสวรรค์ ทำให้เกิดความสามัคคีปรองดอง มีภาวะผู้นำผู้ตาม ดังคำประพันธ์ที่ว่า

แล้วองค์พระอภัยนี้มีพรต
 บอกกำหนดศีลห้าอันสงส์
 ผู้ใดฟังทั้งหมดเมื่อปลดปลง

บุญจะส่งไปสวรรค์ชั้นวิมาน
 (พระอภัยมณี)

เรื่องสังข์ทองมีการนำภูมิปัญญาไทยเกี่ยวกับสัตว์ที่ดุร้ายนำกล้วมาใช้หลอกเด็ก เพื่อให้เกิดความกลัวจะได้นอนหลับและอยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่ เช่น ตอนนางจันทร์เทวีจะเข้าป่าเพื่อหาอาหาร นางสั่งให้พระสังข์ให้เล่นอยู่ภายในบริเวณกระท่อมอย่าออกไปนอกรั้ว ดังคำประพันธ์ที่ว่า

จูบสั่งลูกแก้วแว่วไว
 อยู่ดูคาไก่พ่อกุญหวั
 เสือแผ้วแมวคราวจะเอาตัว
 นอกรั้วกล้วมันน่อย่าออกไป
 (สังข์ทอง)

2.8 การเดินทาง ภูมิปัญญาที่พบในวรรณคดี ผู้แต่งคำประพันธ์จะนำประสบการณ์ที่ได้รับจากชีวิตจริงมาเล่าสู่เป็นแนวทางการดำเนินชีวิต เช่น การเดินทางของคนสมัยก่อนจะใช้เส้นทางทางน้ำที่มีอยู่ตามธรรมชาติมากกว่าใช้ทางบก เพราะอันตรายจากสัตว์ร้ายและโจรผู้ร้ายน้อยกว่า การออกเดินทางทางน้ำจะนิยมไปในเวลาเช้าเย็นและคืนข้างขึ้น ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถวิลวันจันทร์ทิวาขึ้นห้าค่ำ
 ลงนาวาคลาเคลื่อนออกเลื่อนลำ
 พอเสียงย่ำยามสองกลองประโคม
 น้ำค้างย้อยพรอยพรหมเป็นลมว่าว
 อนาคตหนาวนีกเคยได้เขยโหม
 มาลับเหมือนเดือนดับพยัคฆ์โหม

ยิ่งทุกขโศรมนัสในใจรัฐจวน
(นิราศพระประธม)

ส่วนทางบกจะออกเดินทางแต่
เข้าตรู่และตอนบ่ายถึงคำ จะหยุด
พักผ่อนตอนเที่ยงวันเพื่อเลี้ยงแดดและ
ความร้อน ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ท่านหลีกลัดตัดทางไปกลางทุ่ง
ตั้งแต่รุ่งไปจนแดดก็แผดเผา
ได้พักเพลนอนนอนพอร้อนแรง
ต่ออ่อนแสงสุริยาจึงคลาไคล
(นิราศวัดเจ้าฟ้า)

2.9 การติดต่อสื่อสาร การ
ติดต่อสื่อสารสมัยก่อนมักใช้การจุดพลุ
การพูดจา การภาพวาด สัญลักษณ์
สัญลักษณ์เสียงต่าง ๆ ตลอดถึงอุปกรณ์
ที่ได้จากวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น
หอยป่าวร้องหรือฆ้องตีบอกข่าวสาร
ดังคำประพันธ์ที่ว่า

บัดนั้น
อำมาตย์รับสั่งใส่เกศ
ออกมาเกณฑ์กันทันที
เสนิตีฆ้องร้องป่าวไป
(มณีพิชัย)

ในเรื่องสังข์ทองกล่าวถึงการ
ใช้แผ่นทองเป็นวัสดุในการเขียนอักษร
ที่เรียกว่า แผ่นทองสาร เช่น ตอน
สาสน์องค์ท้าวภูษงค์เขียนส่งมาให้นาง
พันธุรัตรับพระสั่งฆ่าเลี้ยงเป็นลูก ดัง
คำประพันธ์ที่ว่า

คิดแล้วเท่านั้นมีทันนาน
จึงโยนแผ่นทองสารให้ยักษา
แผ่นทองลอยละลิวลิ่วมา

คอยท่ายักษีตั้งมีใจ
(สังข์ทอง)

2.10 การถ่ายทอดความรู้ คน
สมัยก่อนนิยมถ่ายทอดความรู้ด้วย
วาจา ตัวอักษรและการฝึกปฏิบัติ การ
ถ่ายทอดจะเป็นไปตามสภาพ
สิ่งแวดล้อมและสถานการณ์ สถานที่
ถ่ายทอด เช่น วัด บ้านและสำนัก
ปราชญ์ต่าง ๆ โดยวิธีการท่องจำ ฟัง
เขียน หรือให้อ่าน ภูมิปัญญา
สอดแทรกอยู่ในวรรณคดีหลาย ๆ เรื่อง
ตัวอย่างดังเรื่องพระอภัยมณีตอนโยคี
สอนสุดสาคร ดังคำประพันธ์ที่ว่า

แล้วสอนว่าอย่าไว้ใจมนุษย์
มันแสนสุดลึกล้ำเหลือกำหนด
ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด
ยังไม่คิดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน
มนุษย์นี้ที่รักอยู่สองสถาน
บิดามารดาร์มภ์เป็นผล
ที่พึ่งหนึ่งพึ่งได้แต่กายตน
เกิดเป็นคนคิดเห็นจึงเจรจา
แม้ใครรักรักร่มชังชังตอบ
ให้รอบคอบคิดอ่านนะหลานหนา
รู้สิ่งใดไม่รู้วิชา
รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี
(พระอภัยมณี)

2.11 การบันเทิง ภูมิปัญญา
ของคนสมัยก่อนมีการแสดงการละเล่น
การแสดงมหรสพเพื่อความบันเทิง
สนุกสนาน ซึ่งก็มีกลวิธีในการร้องและ
การแสดงออกของผู้เล่นตาม
สถานการณ์ของงานนั้น ๆ การบันเทิง
มักเกิดจากการจัดงานของชนชั้น

เจ้านายเพื่อเฉลิมฉลองให้สมกับฐานะ
การจัดงานแสดงออกถึงความสามัคคี
การมีภาวะผู้นำและผู้ตามที่ดี ดังคำ
ประพันธ์ที่ว่า

ฝ่ายเจ้าพนักงานการเล่น
ทั้งมวยปล้ำรำเต้นกันถ้วนถึ
โขนละครไ่ป่าชาตรี
เป่าปี่ตีกลองก็ก๊กกองไป
หกคะเมนไต่ลวดกวัดขัน
เจ็ดคืนเจ็ดวันห้วนไหว
ครั้นราตรีมีดอกไม้ไฟ
หนังจิ้งหนั่งไทยดอกร่มไ่กล

(สังข์ทอง)

ดังที่กล่าวมา จะเห็นว่า
วรรณคดีกับวิถีชีวิตคนไทยอยู่คู่กันมา
ช้านานและมีอิทธิพลต่อสังคมด้าน
ต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะความเชื่อ
ความรู้และประสบการณ์ของคน
สมัยก่อนที่ถูกถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์
อักษร มีลักษณะเป็นวรรณศิลป์ที่
พรรณนาให้เห็นเป็นรูปธรรม สามารถ
นำมาสร้างเป็นระเบียบของสังคมให้อยู่
ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ดังนั้น
วรรณคดีเหล่านี้จึงเป็นมรดกล้ำค่าที่คน
ไทยทุกคนต้องอนุรักษ์และสืบทอดให้
อยู่คู่กับประเทศชาติตลอดไป

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาภูมิปัญญาไทย
ในวรรณคดีทำให้ทราบว่า องค์ความรู้
ด้านวัฒนธรรมประเพณีไทยในอดีตถูก
บันทึกไว้มากมาย ไม่เฉพาะแต่ใน

เอกสารตำราทางวิชาการเท่านั้น แต่
งานเขียนประเภทวรรณคดีก็ปรากฏ
หลักฐานองค์ความรู้ของชาติไว้อย่าง
อนันต์ และถูกถ่ายทอดทางบทละคร
การละเล่น ดนตรี จิตรกรรมอีก
มากมาย สิ่งที่เห็นชัดเจน คือ ภูมิ
ปัญญาในแง่ความเชื่อ ค่านิยมและ
อุดมการณ์ จะมีลักษณะสอดคล้องกับ
หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่าง
มาก อาจเป็นเพราะวรรณคดีสมัยก่อน
ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์ทาง
พระพุทธศาสนา จากนั้นได้ถ่ายทอด
ด้วยศิลปะการประพันธ์ของภาษาไทย
เอง แม้กระทั่งศิลปะการประพันธ์
บางอย่างก็มีลักษณะคล้ายบทกวีทาง
ศาสนาที่เรียกว่า การแต่งฉันท์ ภูมิ
ปัญญาบางเรื่องก็ถูกถ่ายทอดด้วยการ
เขียนไว้ในฝาผนังอุโบสถ เช่น เรื่องราว
ของนรก สวรรค์ การทำบุญ องค์
ความรู้ที่ได้จากการศึกษาในข้อนี้ จึง
พบว่า ภูมิปัญญาในความเชื่อ ค่านิยม
และอุดมการณ์เหล่านี้ได้สอดคล้องกับ
หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและถูก
ถ่ายทอดเป็นจิตรกรรมในโบราณสถาน
เป็นส่วนใหญ่

องค์ความรู้ประการที่สอง คือ
อิทธิพลในแง่สภาพสิ่งแวดล้อมทาง
สังคมและภูมิศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นการ
ตั้งถิ่นฐาน การสร้างที่อยู่อาศัย การ
ประกอบอาชีพ การประดิษฐ์เครื่องมือ
เครื่องใช้ การประกอบอาหารและการ

เก็บถนอมอาหาร การรักษาพยาบาล การควบคุมสังคม การเดินทาง การติดต่อสื่อสาร การถ่ายทอดความรู้ และการบันเทิง หากพิจารณาดูจะเห็นว่า สอดคล้องกับเรื่องปัจจัย 4 ประการ คือ 1) เครื่องนุ่งห่ม เช่น ภูมิปัญญา ด้านการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ 2) อาหาร เช่น การประกอบอาชีพ การประกอบอาหารและการเก็บถนอมอาหาร 3) ที่อยู่อาศัย เช่น การตั้งถิ่นฐาน การสร้างที่อยู่อาศัย และ 4) ยารักษาโรค เช่น การรักษาพยาบาล ดังนั้น วรรณคดีไทยจึงสะท้อนองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความต้องการพื้นฐานของมนุษย์อย่างเห็นชัดเจน

สรุป

ภูมิปัญญาไทยในวรรณคดีที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตไทยเป็นองค์ความรู้ อันทรงคุณค่าและเปี่ยมด้วยเสน่ห์ เพราะผ่านมุมมองการดำเนินชีวิตจริงของคนไทยสมัยก่อนแล้วถ่ายทอดให้ผู้อ่านได้เรียนรู้ การศึกษาวรรณคดีจึงเป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและสังคมในอดีตที่ผูกพันกับวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ หากจำแนกอิทธิพลของวรรณคดีไทยที่สะท้อนคุณค่าด้านภูมิปัญญาต่อวิถีชีวิตและสังคมสามารถสรุปได้ 2 แ่ง คือ 1) อิทธิพลในแง่ความเชื่อ ค่านิยมและอุดมการณ์ 2) อิทธิพล

ในแง่สภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคมและภูมิศาสตร์ ทั้งสองแง่สามารถจำแนกได้หลากหลายด้าน แต่เมื่อประมวลโดยภาพรวม ภูมิปัญญาที่มีอิทธิพลต่อวิถีสังคมไทยก็เพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชน ความคิดสร้างสรรค์ในเชิงศิลปะ บ่มเพาะความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ การรู้จักประยุกต์หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาให้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ตลอดจนทักษะความรู้ต่าง ๆ ที่ได้คิดค้นเพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้নারีนรมย์และสอดคล้องกับวิถีธรรมชาติ ภูมิปัญญาไทยจึงมีลักษณะเป็นมุมมองที่หลากหลายในอดีตที่คนสมัยปัจจุบันควรทำความเข้าใจและประยุกต์ใช้เพื่อเป็นการเจริญรอยตามแบบอย่างที่ดี อย่างไรก็ตาม การสื่อสารในปัจจุบันเป็นยุคเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีการคัดลอก เลียนแบบวรรณคดี รวมถึงการครอบงำจากวัฒนธรรมตะวันตก หากเป็นเช่นนี้ภูมิปัญญาไทยอาจถูกทำลายได้ ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกคนต้องช่วยกันศึกษา ส่งเสริม อนุรักษ์ ฟื้นฟูให้ภูมิปัญญาเหล่านี้ดำรงไว้เป็นมรดกทางสังคม อาจมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงบางประการเพื่อให้เข้ากับยุคสมัย แต่กระนั้น ก็ควรอนุรักษ์วรรณคดีเดิมและบูรณาการให้ร่วมสมัยเพื่อเป็นประโยชน์ต่ออนุชนรุ่นหลังและชาติบ้านเมืองตราบนาน

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2547). *วรรณกรรมพระยาตรัง*, พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: สำนักหอสมุดแห่งชาติ.
- _____. (2467). *นิราศพระประธมของสุนทรภู่*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร
- _____. (2510). *โคลงนิราศสุพรรณ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักหอสมุดแห่งชาติ.
- _____. (2558). *นิทานคำกลอนสุนทรภู่ เรื่องลักษณะวงศ์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักหอสมุดแห่งชาติ.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2559). *วัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญา*. กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ. *โคลงนิราศฉะเชิงเทรา*, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ประเมษฐ์การพิมพ์.
- กุหลาบ มัลลิกามาส และวิพุธ โสภวงศ์. (2537). *การเขียน 1*. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- โกวิท ตั้งตรงจิตร. (2547). *คุยเฟื่องเรื่องอิเหนา*. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาสน์.
- คึกฤทธิ์ ปราโมทย์. (2549). *ขุนช้างขุนแผน ฉบับอ่านใหม่*. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า 2000.
- ดวงมน จิตรจําานงค์และสุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. (2544). *เอกสารการสอนชุดวิชา พัฒนาการวรรณคดีไทย หน่วยที่ 8-15*, พิมพ์ครั้งที่ 5. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2504). ประวัตินายมี หมื่นพรหมสมพัตสร. ใน *นิราศพระแท่นดงรัง ของนายมี*. พระนคร: กรมศิลปากร.
- บรรเทา กิตติศักดิ์ และกัมพูชนาฏ เปรมกลม. (2524). *วรรณคดีมรดก*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2517). *พระราชนิพนธ์โคลงสุภาพชุด 3 เรื่อง คือ สุภาพชุดโสฬสไตรยางค์ สุภาพชุดนฤทมนการ สุภาพชุดมารดาสอนอาบุหะชันและสุภาพชุดขงจื๊อ*, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์.
- _____. (2540). *บทละครนอกสังข์ทอง*. กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- _____. (2548). *บทละครเรื่องเงาะป่า*. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.

- พระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร (ม.ร.ว. สิทธี สุทัศน์ ณ กรุงเทพ). (2465). *ประชุมกลอนนิราศ* ต่าง ๆ ภาคที่ 1 นิราศสุนทรภู่ 4 เรื่อง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- พระสุนทรโวหาร. (2504). *พระอภัยมณี*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- พัชรี สายสิทธิ์. (2542). *พินิจวรรณกรรม: งานวิจัยทางภาษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- มิ่งขวัญ ทองพรหมราช. (2546). *ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วบวชเณร*. กรุงเทพมหานคร: ทองพูลการพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- рінฤทัย สัจจพันธุ์. (2545). *มิใช่เป็นเพียง"นางเอก"*. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา.
- วิเชียร เกษประทุม. (2545). *เล่าเรื่องมณีพิชัย*. กรุงเทพมหานคร: ประพันธ์สาส์น.
- สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ. (2542). *ประชุมสุภาษิตพระร่วง*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สายสมร ยูนิมิ. (2539). *คุณค่าของเสภาขุนช้างขุนแผน*. *สารสถาบันภาษาไทย*. 3 (1), 97-103.
- เอกรัตน์ อุดมพร. (2544). *วรรณคดีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาการศึกษา.